

КОЛЕКТИВНА НАХОДКА ОТ БИЛОНОВИ СКИФАТИ, НАМЕРЕНА В РАЗВАЛИНИТЕ НА РИМСКАТА КРЕПОСТ В КЮСТЕНДИЛ

Владимир Пенчев

Предмет на настоящата публикация е колективна находка от билонови скифати, намерена случайно преди повече от тридесет години в руините на римската крепост в Кюстендил. Тя се състои от 259 монети и е заведена в нумизматичния фонд на РИМ – Кюстендил под инв. № 506. Не е съобщена в бюлетина за колективните находки. Монетите от състава ѝ се разпределят както следва¹:

КАТАЛОГ

МАНУИЛ I КОМНИН (1143 – 1180)

**III монетосечене (таблица I) –
общо 3 броя, от които:**

I фаза, вар. B² – 1 бр. (обр. 1)
Орязана. Диаметър 23 мм. Тегло 1,70 г.

**I фаза, вариантът не може точно да се
определи – 2 бр. (обр. 2 – 3)**
Неорязани. Диаметри 29 и 30 мм. Тегла
2,80 и 2,90 г.

**IV монетосечене (таблица II) –
общо 6 броя, от които:**

Вариант A³

Вариант A (b) – 1 бр. (обр. 4)
Орязана. Диаметър 23 мм. Тегло 2,50 г.

Вариант A (c) – 1 бр. (обр. 5)
Орязана. Диаметър 24 мм. Тегло 2,90 г.

Вариант C⁴

Вариант C (a) – 1 бр. (обр. 6)
Неорязана. Диаметър 28 мм. Тегло 3,80 г.

Вариант D⁵

Вариант D (a) – 1 бр. (обр. 7)
Неорязана. Диаметър 29 мм. Тегло 3,90 г.

Вариант D (b) – 2 бр. (обр. 8)
Неорязани. Диаметри 28 и 29 мм. Тегла
3,40 и 4,30 г.

АНДРОНИК I КОМНИН (1183 – 1185) (таблица III) – 1 брой:

Вариант B⁶ – 1 бр. (обр. 9)
Орязана. Диаметър 26 мм. Тегло 2,40 г.

**ИСАК II АНГЕЛ (1185 – 1195)
(таблица IV) – общо 59 броя, от които :**

Вариант A⁷

Вариант A (b) – 10 бр. (обр. 10 – 11)
Неорязани. Диаметрите варират
между 26 – 29 мм.

Тегла: 2,50 г – 1 бр.; 3,10 г – 2 бр.;
3,60 г – 1 бр.; 4,00 г – 2 бр.; 4,10 г – 2 бр.;
4,70 г – 1 бр.; 5,60 г – 1 бр.

Вариант В⁸

Вариант В (а) – 1 бр. (обр. 12)

Неорязана. Диаметър 25 мм. Тегло 3,10 г.

Вариант В (b) – 22 бр. (обр. 13 – 14)

Неорязани. Диаметрите варират между
24 – 29 мм.

Тегла: 2,40 г – 1 бр.; 2,50 г – 2 бр.; 2,60 г
– 2 бр.; 2,70 – 3 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 3,00 г
– 1 бр.; 3,10 г – 4 бр.; 3,30 г – 3 бр.; 3,50 г
– 3 бр.; 4,00 г – 2 бр.

Вариант В (c) – 1 бр. (обр. 15)

Неорязана. Диаметър 29 мм. Тегло 3,40 г.

Вариант С⁹

Вариант С (а) – 5 бр. (обр. 16 – 17)

Неорязани. Диаметрите варират между
26 – 29 мм.

Тегла: 2,10 г – 1 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,90 г
– 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.; 3,90 г – 1 бр.

Вариант С (b) – 2 бр. (обр. 18)

Неорязани. Диаметри 25 – 26 мм. Тегла
2,70 и 3,60 г.

Вариант D¹⁰

Вариант D (а) – 15 бр. (обр. 19 – 20)

Неорязани. Диаметрите варират между
24 – 29 мм.

Тегла: 2,10 г – 1 бр.; 2,20 г – 1 бр.;
2,40 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 2,70 г – 1 бр.;
2,80 г – 2 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.;
3,10 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.;
3,40 г – 2 бр.; 3,60 г – 1 бр.

Вариант D (b) – 3 бр. (обр. 21)

Неорязани. Диаметри варират между 24
– 27 мм.

Тегла: 2,40 г – 1 бр.; 2,70 г – 1 бр.;
3,00 г – 1 бр.

АЛЕКСИ Ш АНГЕЛ¹¹ (1195 – 1203) (таблица V) – общо 78 броя, от които :

Вариант А – 14 бр.

Неорязани – 9 бр. (обр. 22 – 23).

Диаметрите варират между 26 – 30 мм.
Тегла: 2,80 г – 1 бр.; 3,10 г – 1 бр.; 3,20 г
– 1 бр.; 3,40 г – 1 бр.; 3,60 г – 1 бр.; 3,90 г
– 1 бр.; 4,20 г – 1 бр.; 4,60 г – 1 бр.; 4,90 г
– 1 бр.

Орязани – 5 бр. (обр. 24 – 25).

Диаметрите варират между 23 – 26 мм.
Тегла: 2,10 г – 1 бр.; 2,30 г – 1 бр.;
2,40 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 3,40 г – 1 бр.

Вариант В (а) – 4 бр. (обр. 26)

Неорязани. Диаметрите варират между
25 – 29 мм.

Тегла: 3,10 г – 1 бр.; 3,20 г – 2 бр.;
3,30 г – 1 бр.

Вариант В (b) – 13 бр.

Неорязани – 12 бр. (обр. 27 – 28). Диамет-
рите варират между 24 – 28 мм.

Тегла: 2,50 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.;
2,90 г – 3 бр.; 3,00 г – 1 бр.; 3,10 г – 3 бр.;
3,20 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.; 3,80 г – 1 бр.

Орязана – 1 бр. (обр. 29). Диаметър 26
мм. Тегло 2,20 г.

Вариант В (c) – 11 бр. (обр. 30)

Неорязани. Диаметрите варират между
24 – 27 мм.

Тегла: 2,10 г – 1 бр.; 2,30 г – 1 бр.;
2,50 г – 1 бр.; 2,90 г – 2 бр.; 3,00 г – 2 бр.;
3,10 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,50 г – 1 бр.;
3,60 г – 1 бр.

Вариант В (подвариантът не може точно да се определи) – 7 бр.

Неорязани. Диаметрите варират между 24 – 27 мм.

Тегла: 2,00 г – 1 бр.; 2,40 г – 1 бр.; 2,70 г – 1 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,10 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.

Вариант С (а) – 1 бр. (обр. 31)

Неорязана. Диаметър 26 мм. Тегло 2,60 г.

Вариант С (b) – 4 бр. (обр. 32)

Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 27 мм.

Тегла: 2,70 г – 1 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 3,40 г – 1 бр.; 3,50 г – 1 бр.

Вариант С (подвариантът не може точно да се определи) – 13 бр.

Неорязани. Диаметрите варират между 24 – 30 мм.

Тегла: 2,30 г – 1 бр.; 2,50 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 2,70 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; 3,10 г – 2 бр.; 3,20 г – 2 бр.; 3,30 г – 2 бр.; 3,70 г – 1 бр.

Вариант D – 4 бр. (обр. 33)

Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 28 мм.

Тегла: 2,80 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.; 3,50 г – 1 бр.

Вариантът не може точно да се определи – 7 бр.

Неорязани. Диаметрите варират между 24 – 28 мм.

Тегла: 2,10 г – 1 бр.; 2,50 г – 2 бр.; 2,60 г – 2 бр.; 2,70 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.

**БЪЛГАРСКИ ИМИТАЦИИ,
ТИП А¹² – 33 бр. (обр. 34 – 38)**

Неорязани. Диаметрите варират между 21 – 27 мм.

Тегла: 1,40 г – 1 бр.; 1,80 г – 2 бр.; 1,90 г – 4 бр.; 2,00 г – 2 бр.; 2,20 г – 3 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,40 г – 1 бр.; 2,50 г – 3 бр.; 2,60 г – 2 бр.; 2,70 г – 4 бр.; 3,00 г – 2 бр.; 3,20 г – 2 бр.; 3,30 г – 3 бр.; 3,40 г – 3 бр.

**БЪЛГАРСКИ ИМИТАЦИИ,
ТИП В¹³ – 17 бр. (обр. 39 – 40)**

Неорязани. Диаметрите варират между 21 – 28 мм.

Тегла: 1,80 г – 1 бр.; 1,90 г – 1 бр.; 2,00 г – 3 бр.; 2,10 г – 2 бр.; 2,20 г – 3 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,60 г – 2 бр.; 2,70 г – 1 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; фрагментирана – 1 бр.

**БЪЛГАРСКИ ИМИТАЦИИ, ТИП С¹⁴
(таблица VI) – общо 47 бр., от които:**

Вариант I – 17 бр. (обр. 41 – 43)

Неорязани. Диаметрите варират между 22 – 28 мм.

Тегла: 1,90 г – 1 бр.; 2,10 г – 1 бр.; 2,50 г – 1 бр.; 2,60 г – 2 бр.; 2,70 г – 2 бр.; 2,80 г – 2 бр.; 2,90 г – 3 бр.; 3,00 г – 3 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,60 г – 1 бр.

Вариант II – 6 бр. (обр. 44)

Неорязани. Диаметрите варират между 23 – 26 мм.

Тегла: 2,60 г – 1 бр.; 2,90 г – 2 бр.; 3,00 г – 1 бр.; 3,40 г – 1 бр.; 3,50 г – 1 бр.

Вариант III – 4 бр. (обр. 45)

Неорязани. Диаметрите варират между 23 – 26 мм.

Тегла: 1,60 г – 1 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,90 г – 1 бр.

Вариант IV – 2 бр. (обр. 46)

Неорязани. Диаметри 23 и 25 мм. Тегла:
1,80 и 4,00 г.

**Вариантът не може точно да се
определи – 18 бр.**

Неорязани. Диаметрите варират между
22 – 27 мм.

Тегла: 1,30 г – 2 бр.; 1,40 г – 1 бр.;
1,60 г – 1 бр.; 1,80 г – 1 бр.; 1,90 г – 1 бр.;
2,00 г – 1 бр.; 2,20 г – 1 бр.; 2,40 г – 1 бр.;
2,50 г – 1 бр.; 2,70 г – 2 бр.; 2,80 г – 1 бр.;
3,20 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.; 3,90 г – 1 бр.;
4,20 г – 1 бр.; фрагментирана – 1 бр.

**ЛАТИНСКА ИМИТАЦИЯ,
ДИРЕКТНО КОПИЕ НА III
БИЛОНОВО МОНЕТОСЕЧЕНЕ
НА МАНУИЛ I КОМНИН
(голям модул) – 1 бр. (обр. 47)**

Лице: Надписът и изображението са като при монетите от III билонново монетосечене на Мануил I Комнин, но стилът е по-груб и схематичен.

Опако: Няма надпис. Изображение то е като при монетите от III билонново монетосечене на Мануил I Комнин, но стилът е по-груб и схематичен. Под дясната ръка на императора, вдясно то дръжката на лабарума, има една точка.

Неорязана. Диаметър 26 мм. Тегло 2,27 г.

**ЛАТИНСКА КОНСТАНТИНОПОЛ-
СКА ИМИТАЦИЯ, ТИП А
(голям модул)¹⁵ – 1 бр. (обр. 48)**

Неорязана. Диаметър 27 мм. Фрагментирана.

**ЛАТИНСКИ КОНСТАНТИНОПОЛ-
СКИ ИМИТАЦИИ, ТИП А
(малък модул)¹⁶ – 13 бр. (обр. 49 – 50)**

Неорязани. Диаметрите варират между 21 и 24 мм.

Тегла: 1,30 г – 2 бр.; 1,40 г – 1 бр.;
1,50 г – 2 бр.; 1,70 г – 1 бр.; 1,80 г – 1 бр.;
1,90 г – 1 бр.; 2,00 г – 1 бр.; 2,20 г – 2 бр.;
2,30 г – 1 бр.; 2,50 г – 1 бр.

Най-късните монети, влизащи в състава на публикуваната понастоящем находка, несъмнено са малкомодулните латински константинополски имитации от тип А. Установено е, че началото на латинското имитационно монетосечене в Константинопол и Солун, е било поставено не по-рано то 1208 г. и най-вероятно трябва да се търси някъде в периода между 1208 – 1210 г.¹⁷ Установено е също така, че производството на малкомодулните латински имитации, по-точно на тези от малкомодулния латински константинополски тип А, е започнало много скоро след началото на производство на първообразния им голямомодулен латински константинополски тип А¹⁸. Най-вероятно това е станало някъде около 1210 г.¹⁹ Следователно, укриването на нашата находка, в която има 13 малкомодулни монети от латинския константинополски имитационен тип А, трябва да се търси скоро след 1210 г., може би няколко години след тази дата.

Както изглежда, не много време след смъртта на цар Калоян в 1207 г., Велбъжд и прилежащия му регион са били присъединени към владенията на отцепилия се от централната власт в Търново болярин Стрез²⁰. Променливостта и несигурността на политическата ситуация в този район през въпросния период, са станали причина за укриването и на редица други колективни монетни находки, състоящи се от билоннови скифати²¹. През 1214 г.

Стрез е бил убит от сърбите²². Не е известно каква е била съдбата на Велбъжд по онова време, но несъмнено в града и в околната област са царяли несигурност и политическа нестабилност. Най-вероятно, тъкмо в периода 1214 – 1215 г. следва да се датира укриването на разглежданата тук монетна находка²³.

Съставът на нашата находка показва, че в циркуляционната среда в средновековния Велбъжд и през средата на второто десетилетие на XIII в., все още са преобладавали билоновите византийски скифати от втората половина на XII в., най-вече тези на Исак II Ангел (1185 – 1195) и на Алекси III Ангел (1195 – 1203). Но вече делът на българските имитации нараства значително и те стават все по-разпространени в местното парично обръщение. От друга страна, явно е, че именно по това време – средата на второто десетилетие на XIII в., започва все по-масовото навлизане в циркулация в този регион, на латинските имитационни монети и най-вече на екземплярите от малкомодулния латински константинополски тип А.

Номиналната стойност на билоновите скифати, влизащи в състава на разглежданата тук колективна монетна находка от Кюстендил, трябва да се е равнявала приблизително на окло 1 ¼ златни перпери²⁴. Следователно, тази находка представлява една сравнително малка парична сума, която е била спешно укрита от някой небогат жител на Велбъжд, в намиращите се недалеч от този средновековен български град развалини на старата римска крепост.

Накрая, трябва да се спрем накратко на една твърде интересна монета, влизаща в състава на находката. Става дума за директното копие на III билоново монетосечене на Мануил I Комнин (обр. 47). Не ни е известно друг подобен екземпляр да е публикуван до сега. Според нас, тази монета илюстрира най-ранната фаза от латинското имитационно монетно про-

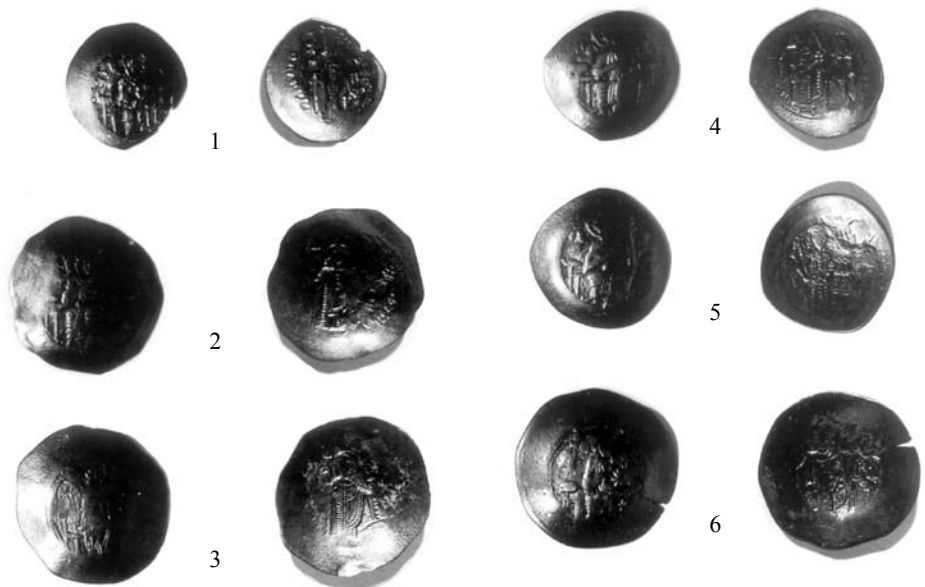
изводство в Константинопол. Явно е, че когато, някъде в периода 1208 – 1210 г., финансовите власти в столицата на Латинската империя са решили да организират производството на имитации на византийски билонови скифати, най-масово разпространени и най-популярни сред местното население, несъмнено са били екземплярите от IV билоново монетосечене на Мануил I Комнин и тези от билоновите монетосечения на Исак II Ангел и Алекси III Ангел. Но тези три типа византийски билонови скифати вече са били имитирани, при това в много големи количества, от финансовите власти в Българското царство (българските имитации, типове А, В и С). Тогава, латинците са се спрели на единствения тип от старите византийски билонови скифати, който, от една страна, е бил сравнително добре разпространен и на който, от друга страна, българите не са изготвяли свои имитации. Това е именно III билоново монетосечене на Мануил I Комнин. А както се вижда от разглежданата тук монета, дори са били отсечени известен, макар и незначителен, брой екземпляри, копиращи директно III билоново монетосечене на Мануил I Комнин. Стилът на тази монета е напълно еднакъв със стила на по-сетнешните латински константинополски имитации от тип А (голям и малък модул). Но след това, по неясни понастоящем причини, когато се е преминало към масовото производство на латинските имитации от константинополския тип А, е била извършена известна промяна в дизайна. Върху лицевата страна, тронът на който седи Богородица, е представен с високо правоъгълно облегалo, вместо без облегалo, както е при първообразните византийски монети. А върху обратната страна, императорът държи в лявата си ръка анексикакия, вместо кълбо с кръст, както е при първообразното III билоново монетосечене на Мануил I Комнин. Така че, нашата монета се явява не-

посредствен предшественик, екземпляр от един вид «пробна емисия», пусната от монетарницата в Константинопол, преди пристъпването към масовото производство на латинските константинополски имитации от тип А. Трябва да отбележим,

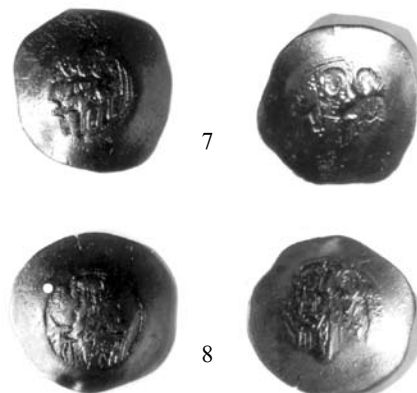
че имитационният характер на тази монета се потвърждава и от обстоятелството, че около фигурата на императора, върху обратната ѝ страна, няма никакъв надпис, едно твърде често срещано при имитационните монетосечения явление.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Изказвам благодарността си на бившия директор на РИМ – Кюстендил, ст. н. с. Иля Прокопов, за предоставената ми навремето си възможност да проуча и да подготвя за публикуване тази колективна находка.
- ² **M. Henny.** Coinage and Money in the Byzantine Empire (1081–1261). Washington, 1969, p. 117, pl. 15,7 – 9.
- ³ **M. Henny.** Op. cit., p. 118, pl. 16,1 – 6.
- ⁴ Ibidem, p. 119, pl. 16,10 – 13.
- ⁵ Ibidem, p. 119, pl. 16,14 – 15; pl. 17,1 – 4.
- ⁶ Ibidem, p. 133, pl. 18,15 – 16.
- ⁷ Ibidem, p. 144, pl. 20,9 – 11.
- ⁸ Ibidem, p. 144, pl. 20,12 – 13.
- ⁹ Ibidem, p. 145, pl. 21,1 – 4.
- ¹⁰ Ibidem, p. 145, pl. 21,5 – 7.
- ¹¹ Ibidem, p. 151, pl. 22,8 – 12; pl. 23,1 – 7.
- ¹² Ibidem, p. 218, pl. 24,1 – 9.
- ¹³ Ibidem, p. 218, pl. 24,10 – 14.
- ¹⁴ Ibidem, p. 218, pl. 24,15; pl. 25,1 – 5.
- ¹⁵ Ibidem, p. 191, pl. 25,6 – 10.
- ¹⁶ Ibidem, p. 198, pl. 29,1 – 3.
- ¹⁷ **Ив. Йорданов.** Монети и монетно обръщение в средновековна България (1081 – 1261). С., 1984, с. 62.
- ¹⁸ **Ив. Йорданов.** Цит. съч., с. 63 – 65.
- ¹⁹ Пак там, с. 65.
- ²⁰ **Д. Ангелов.** Средновековният Велбъжд. – В: Сб. Кюстендил и Кюстендилско. С., 1973, с. 77.
- ²¹ **В. Пенчев.** Колективна находка с билонови скифати от XII – първото десетилетие на XIII в. от Кюстендилско. Известия на Националния исторически музей – София, XV, 2005, с. 122 – 135.
- ²² История на България, т. III. С., 1982, с. 150.
- ²³ По това време е била укрита и находката с билонови скифати от село Тишаново, Кюстендилско, в чийто състав най-късните монети са също малкомодулни латински константинополски имитации от тип А – виж **И. Прокопов.** Монетно съкровище от с. Тишаново, Кюстендилски окръг. Нумизматика, I, 1981, с. 32.
- ²⁴ За стойността на билоновите скифати в началото на XIII в. – виж **В. Пенчев.** Колективна находка от билонови скифати от XII – началото на XIII в., намерена в с. Лиляч, Кюстендилско. Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, I, 2004, с. 103.

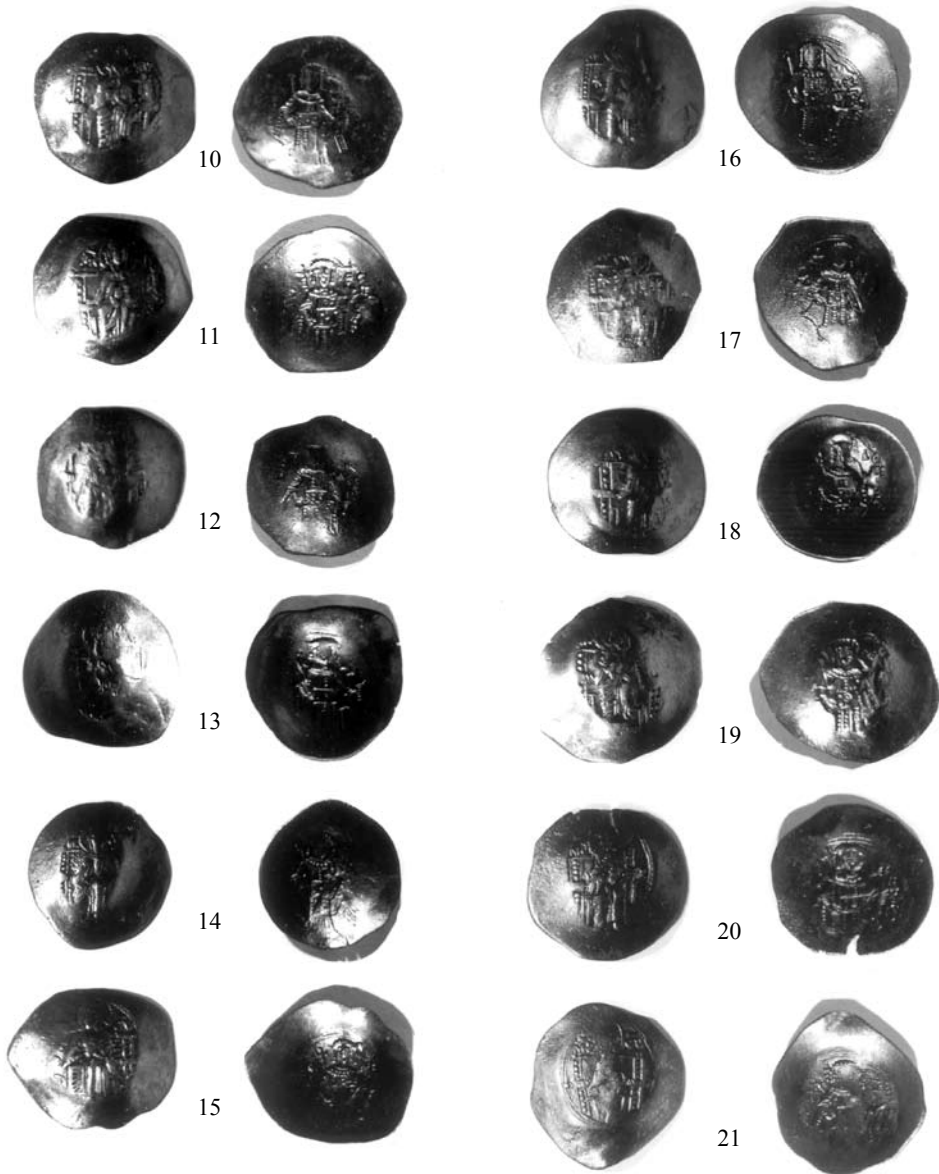
*Обр. 1–3. Билонови скифати на Мануил I
Комнин, III монетосечене*

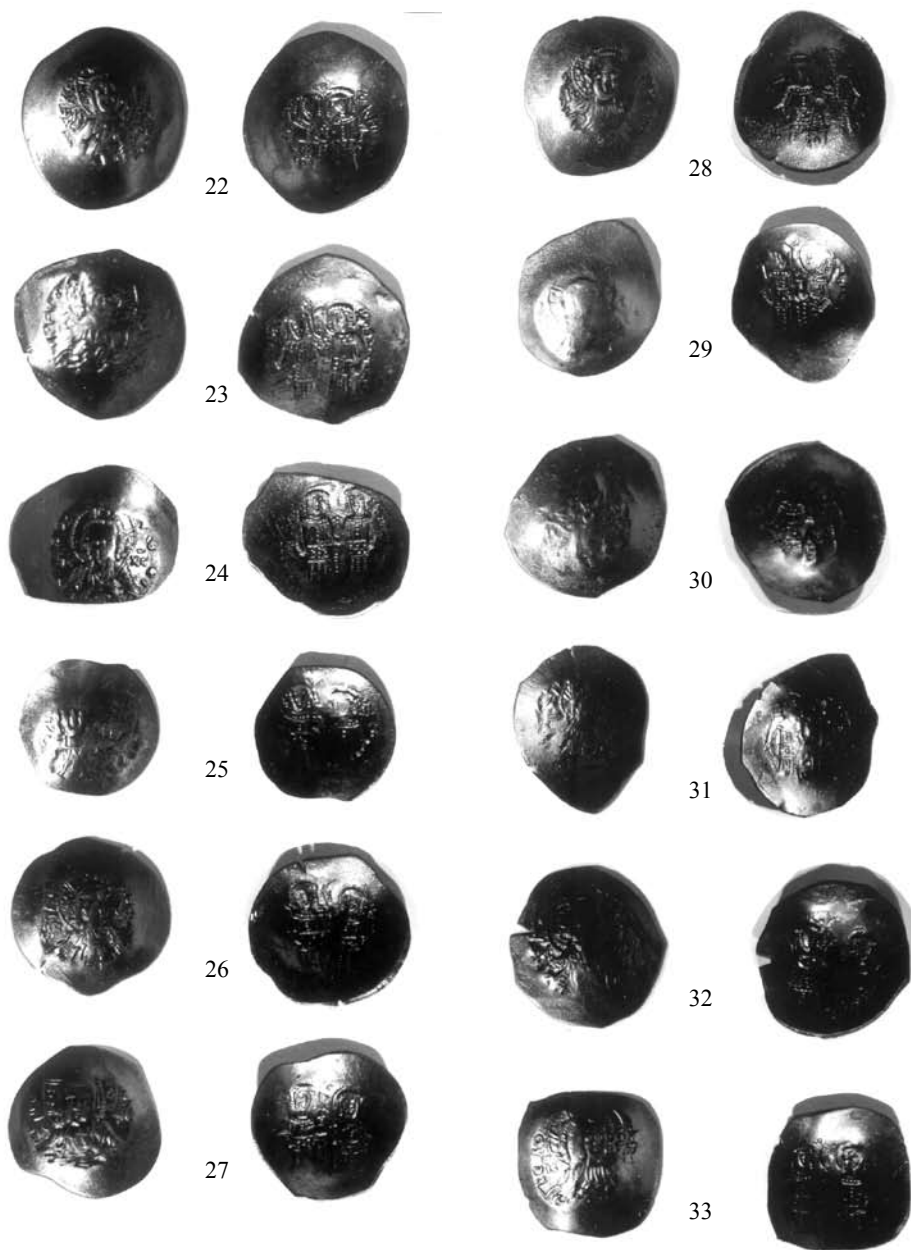
*Обр. 4–8. Билонови скифати на Мануил I
Комнин, IV монетосечене*

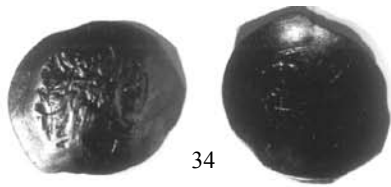
Обр. 9. Билонова скифата на Андроник I Комнин

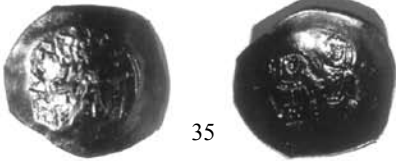
Обр. 10–21. Билонови скифати на Исак II Ангел

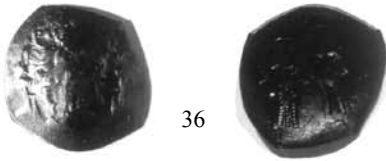
Обр. 22–33. Билонови скифати на Алекси III Ангел

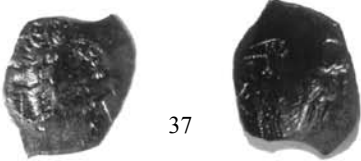
34

35

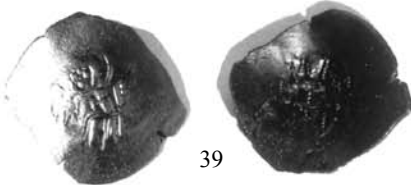
36

37

38

39

40

41

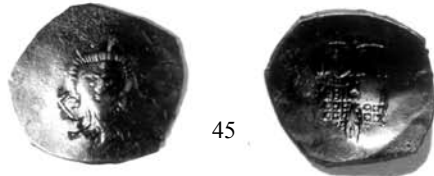
42

43

44

45

46

Обр. 34–38. Български имитации, тип А
Обр. 39–40. Български имитации, тип В

Обр. 41–46. Български имитации, тип С

Обр. 47. Латинска имитация, директно копие на III билоново монетосечене на Мануил I Комнин

Обр. 48. Латинска константинополска имитация, тип А (голям модул)

Обр. 49–50. Латински константинополски имитации, тип А (малък модул)

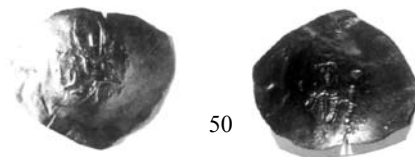
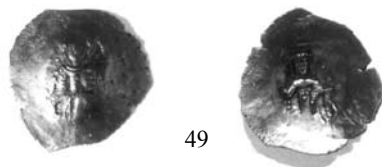

Таблица I

Мануил I Комнин
III монетосечене
 I фаза

Таблица II

Мануил I Комнин, IV монетосечене

Таблица III

Андроник I Калнин

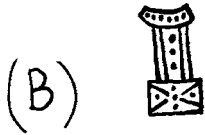

Таблица IV

Иван II Ангел

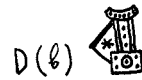
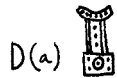
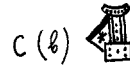
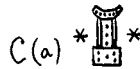
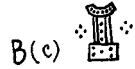
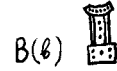
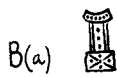
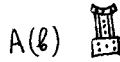

Таблица V

Алекси III Ангел

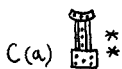
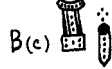

Таблица VI

Български имитации, тип С

COLLECTIVE FIND OF BILLON
SCYPHATES, FOUND IN THE RUINS OF THE ROMAN FORTRESS IN KIUSTENDIL

Summary

Vladimir Penchev

The subject of this work is a collective find of billon scyphates, accidentally found in the ruins of the Roman fortress in Kjustendil, over 30 years ago. The hoard contains 259 coins, which are grouped as follows:

- Manuel I Comnenus (1143-1180), 3rd mintage, 3 pieces
- Manuel I Comnenus (1143-1180), 4th mintage, 6 pieces
- Andronicus I Comnenus (1183-1185) – 1 piece
- Isaac II Angelus(1185-1195) – 59 pieces
- Alexius III Angelus (1195-1203) – 78 pieces
- Bulgarian imitations, type A – 33 pieces
- Bulgarian imitations, type B – 17 pieces
- Bulgarian imitations, type C – 47 pieces
- Latin Constantinople imitations – 15 pieces

The latest coins from this find are small-size Latin Constantinople imitations, type A. Reasonably the hoard must have been hidden at the beginning of the second decade of the 13th century at the earliest.